

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
"СОШ № 4 " г. Назрань**

<p align="center">СОГЛАСОВАНО:</p> <p align="center">Зам.директора по УВР Кодзоева З.А. 08.2022г.</p>	<p align="center">УТВЕРЖДАЮ:</p> <p align="center">Директор ГБОУ "СОШ № 4» Буружев Х. Л-А. Приказ №__от __. __ 08.2022 г.</p>	<p align="center">РАССМОТРЕНО</p> <p align="center">на заседании ШМО</p> <p align="center">Протокол №__от __08.2022 г.</p>
--	--	---

**РАБОЧИЕ ПРОГРАММЫ ПО ИНГУШСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ 5-11 классов
ГБОУ "СОШ № 4"
НА 2022-2023 УЧЕБНЫЙ ГОД
Уровень: общеобразовательный**

Преподаватель: Парчиева Л.Я.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
Предмет : Ингушский язык.
Класс : 5

Всего часов на изучение программы : 68 ч.
Количество часов в неделю : 2 ч.
Учитель : Парчиева Л.Я.

2022-2023 учебный год

ГІАЛГІАЙ МОТТ

Кхетора каьхат

Тахан школа хьалхашка латта декхар — хьалкхувш йоагIача тIехьенна клоаргагIа а чIоагIагIа а Iилмай лардаш Iомаяр, практике царех пайда эца шаьрбенна а ховш а уж хилар.

Вай заман Iилма а, техника а, культура а, адамий вахар а дегIадарга хьежжа хила беа школашка лелабу хьехам а. Школашка вахарцара бувзам чIоагIбаро дIадех школьни еррига дисциплинаш хьехаш, царца наьна мотт хьехаш а, практи - чески болх бар ноагIа совдоаккхаш хила а дезилга.

Наьна мотт Iомабар, кьаьстга грамматика Iомаяр, боккха лоархIам болаш да дешархой кхетам дегIабоалабара, хIана аьлча, наьна метта грамматика харо доккха новкьостал ду эрсий мотт дикагIа кхетабара а.

Наьна мотт хьехара процессаца йовз дешархошта наьна метта хозал, из бIаьхий хилар. Цо новкьостал ду, кьамий яхь а йолаш, дешархой хьалкхебара.

Наьна метта бокьонаш (цун хозле) гойташ из клоаргга Iомабаро новкьостал ду вай мехкарча кьамий чулоацам бола культура кхейра. Цунга хьежжа, школа эггара доккхагIдола декхар — эзел долаш, гIулакхаца, дийша, дика литературни наьха мотт ховш бола нах кийчбар да. Дешархошта дIахьехар хила деза уж кхетаргболаш, Iомадаьчоьх пайда эца ховш хургболаш. Из болх массаза а аналитико-синтетически наькьаца дIабахьа беа: грамматически бокьонаш вIаши юсташ, Iомаеш йолча теоретически материала юкьера керттердар хьакьестаде ховш (кхетам кхебеш а лакхбеш а), дIахо шоаш кхетадаьр хьадувца а, цунах кьамаьл деш а, яздеш а, пайда эца Iомабеш.

Наьна метта урокаш тIа дешархоша Iомаю гIалгIай метта грамматика лардаши, дешари, (кьамаьлаца а йоазонца а деш дола) кьамаьл шаьрдара наькьаши.

5—9 классашка наьна мотт хьехара курс йолаю юххьанцарча классашка дешархоша Iомадаьчун а дайзачун а овлан тIара, дIахо Iомадер хьалха Iомадаьчунца дувзаш дIахьо.

5-ча классе юххьерча школе Iомаь морфологически орфографически керттера бокьонаш кердаьхачул тIехьагIа, синтаксисахи пунктуацехи лаьца юкьера кхетама курс хьеха белгалъьккхай, дIахо синтаксиса ларда тIара Iомае йолаю морфологи, орфографи.

5—6-ча классашкеи 7-ча классе ах шера фонетика, лексика, морфологии орфографии Iомаю, 7-ча классе шоллагIча ах шераи 8—9-ча классашкеи синтаксиси стилистикеи Iомаю.

5—7 классашка морфологии орфографии Iомаю синтаксиса ларда тIа. Синтаксис дика ца ховш хилча, дешархой дувза- денна кьамаьл шаьрде йиш яц, цудухьа чIоагIа лоархIам болаш да дешархошта из дакьа дика хар.

5-ча классе синтаксиси, пунктуации Iомаьчул тIехьагIа Iомаю фонетика.

Дешархошта из тема дика ца ховш хилча, хала да тайп-тайпарча кьамаьла доакьой нийсаяздара бокьонаш караерзае.

Фонетика хъехара декхар да г1алг1ай метта оазий башхалонаш шаьра йовзийтар, литературни наьна мотт 1омабара (шаьрбара) новкъостал а деш. Г1алг1ай метта мукъа оазаш; **аха-аха; даша-даша; д1ааха-дааха; мелар-мёлар; дог1а-дог1а; еза-ёза; я-я; деша-дёша, ёст (йост) — о(уо) — дог1а — дуог1а, божа — буажа; и (ий) — бита — бийта, била — бийла.**

Цу цхьадолча дешай ма1ан предложене чулоацамга хъежжа мара а гучадалац.

5—6-чеи классашка 1омаю, лексикеи фразеологии. «Х1ара сага ха деза гушдар тахка а кхетаде а, ше кхетадаьдох керттердар д1ахо кхычунна додала».

Из керттера а лоарх1аш, дешархой кхетабе беа х1ара деша ма1анах, лакхье еза цар дешай ганз. Дешархой кийчбе беа дийшар тахка, кхето, кхетадаьр хьадувца.

5—7-чеи классашка 1омаду къамаьла доакъош. Семантически (дешай, цхьанкхийтгача дешай, формай лоарх1ам гойтар), морфологически (деша грамматически категореш — класс, таьрахь, легар, и кх. др.) Синтаксически (предложенена юкьера дешай г1улакх) юкьарча белгалонашца къоастадаь, лексико-грамматически тайпаш да къамаьла доакъош.

Ер раздел дешархошца караерзаеш, учебника автора а хъехархошта а хьалхашка латга декхар да, къамаьла доакъош предложене юкьера, шеко йоацаш, кхетаде бераш 1омадар.

Къамаьла доакъош шаьра къестаде дешархой 1аьмача, цар логически кхетам лакхлу, берашта аттаг1а корадоаг1а, довз, къоасталу, моллаг1а дале а, грамматически хувцамаш хинна дешаш. Д1ахо йодача хана (8—9 классашка) дешархошта дизза кхетаде деза синтаксис. «Къамаьла доакъош 1омадича дешархой кийчлу синтаксис яха дакъа 1омаде (кхетаде).»² Цо новкъостал ду предложенешта юкьарча дешай мел дола бувзамаш шаьрде.

Грамматика 1омаеш, дешархошта шаьра, дика ха дезар: деша лард, чаккхе, овла, дешхьалхе, суффикс; къамаьла доакъош (керттера а г1улакха а): ц1ердешай дожарий ма1анаш, цар хаттараш; хандешай ханаш; цу къамаьла доакъой нийсаяздара бокьонаш; предложени, предложене чура дешай бувзам, предложене маьженаш, цун керттера тайпаш. Дешархошта ха дезаш да (шоаш 1омадаьдох лаьца), дош мишта хьахиннад, из малаг1ча къамаьла доакъоьех латт, и кх. д1.

Чоалхане-караара предложенеш 1омаеча хана, хъехархой керттера декхар да цу предложенешка керттераяри карараяри малаг1а я, къоастае дешархой 1омабар, царна юкьера бувзам хьалаха хар. Пунктуацци 1омаеча хана, теркалде деза массаза а интонаци, пунктуацци в1аший нийсьеш хилар, дуккхаз а нийслу цунах лаьца дешархоша г1алаташ деш, бакьда сецара хьаракаш массаза а увттадац ашара сецаргеи цунна хувцамаш хиларгеи хъежжа, х1аьта цунца цхьана йиш айярцеи лаьг1ьярцеи къамаьла юкье сацар деш йола дуккха а моттигаш хул, цхьаккха а сецара хьаракаш ца увттадеш. Цхьабакьда, ха дезаш да цхьайолча предложенешка, цар оттамга хъежжа, интонаци теркальеш, сецара хьаракаш увтто дезаш хилар. Цхьайолча моттигашка интонаци теркальяр — хиланза даргдоацарех да, х1ана аьлча, из теркал ца йича, малаг1а хьарак оттаде деза ховргдоацандаь. Иштта из теркальярца увттаду предложени кхоачалуча т1адамаш, хаттарей айдарей хьаракаш,

тладерзара тлехъа (предложене юкъе), айдардеша тлехъа, **хлаа, а...**— яхача дешашта — предложенешта тлехъа увтгадеш дола запятойш а, айдара хъаракаш а, цхъан тайпарча къоастамашта юкъе запятойш а, хоттарг юкъедоаача чоалханеча предложенешка запятойш, запятойца тладами тиреи, и кх. д1.

Синтаксис 1омаеча хана хъехархо декхарийла ва интонаце зем а боаккхаш, цунах пайда эцара торонех дешархой дика д1акхетабе.

Синтаксиси пунктуации 1омаеча хана интонаци теркалъе езаш хиларо, хъехархо декхарийла ву дешархошта х1ама ха-зийта, ашара хувцам, цун лакхал, низ, сихал хъалаца хар дег1адоаладе а, х1аьта 1омореи тохкам барей болх ше дешархошца беча хана, ше ешаш йола предложенеш нийса еша а, х1ана аьлча, интонаци хувцаро предложене ма1ан а сепара хъаракаш а хувца тарлу.

Х1ара урока т1а хъехархо хъежа веза, дешархоша деш дола къамаьл логически а бувзам болаш хиларга, дешаш дола масалаш хоза къоастадеш дешалга, и кх. д1.

Учебника материала т1а болх беча хана хъехархо хъежа веза дешархошта дешаш довзийта, нагахъа санна ца довзаш дола дош иийсделча, из д1ахъеха деза.

Лексически балха (къаьстта синонимашца беча балха) дешаш кийчдеш, пайда эца йиш я учебникий тексташкеи 1омаеча литературни кхолламашкеи долча дешаех (словарех а), берий лексически г1алаташ тахкарах, йоазонца а деча къамаьла а кийчо ярах. Наьна метта урокаш т1а художественни литература т1ара тайп-тайпарча лексически а фразови а материалех пайда эца беза хъехархо.

Дешархой къамаьла культура лакхъярцей навькаш дег1айоалаярцей къаьста хила йиш яц школе грамматика 1омаяр. Грамматика 1омаеш, керттера уйла т1аяхийта еза тайп-тайпара упражненеш нийса кхоачашъяра. Цар новкъостал ду дешархошта къамаьл карадерзадеш, орфографически а пунктуационни а говзал дег1айоалае, грамматически материал ди-каг1а кхетае.

Дешархошка шерра пайда эцийта беза гонахъа долча бакъдолдох, школе а школа арахъа а цар беча къахъегамах. Занятеш еш, лексически материал лохаш, предложенеш увтгаеш, сочиненеш язье кийчлуш а уж язьеш а, йоазонца а деш долча къамаьлаца а общественно-пайдане балха шоаш деш дар хъахъокхаш, хила деза дешаш. Цунца цхъана, дувзаденна долча къамаьлаца беш бола болх влашаг1боллаш, бераш практически кийчдара болх а бе беза (пенгазет, журнал арахецар, выставкаш яр, самодеятельность кийчъяр, и кх. д1.)

Литература программа т1а язье лаьрх1а йолча изложенешца, сочиненешца кхоачашде деза хъехархоцо грамматика уро-кий декхараш а, изложени язье аьнна хъакъоастаяь йолча текста анализ еш, берий теркам т1абахийта беза хъехархоцо нийсеи, къаьгаи, къоасталуши къамаьл дара, текста т1а нийслуш йолча синонимаштеи цхъайолча синтаксически конст-рукцештеи, и кх. д1.

Тайп-тайпарча справочни пособех пайда эца 1омаде деза хъехархочо бераш (дошлоргех, таблицех, и кх. д1.). Эггара ч1оаг1аг1а цар пайда эца безаш йола пособи-школьни орфографически дошлорг да.

Дешар 1омадара бола йоазон болх беча хана, дошлоргах пайда эцийта беза дешархой шоаш деча йоазон балхаш т1ара г1алаташ леа а уж нийсде а. Даим словарно-орфографически болх барца 1омаду хъехархочо бераш текста т1ара й1аьхеи лоацеи оазаш къесте а, эшаш дола дешаш хьалеа а, царна к1ал така хьакха а, и кх. д1.

Наьна метта занятеш т1а, ше керда материал д1ахьехаш, хъехархочо лораде а ларх1а а деза хьалха 1омадаь дешархойта ховшдар.

Дешархойта дагалувцийта г1ерта веза хьалха 1омадаьчох царна ховшдар (цхьайолча хана шоай ло1аме учебника т1ара болх баьчул т1ехьаг1а).

Дешархойта к1езиг-дукха довзашдар юа ц1аькха а д1адувца деза. Цунца цхьана, кхы д1ахо йодача этапаца цар 1омае езаш йолча халача темага кийчбе беза дешархой.

Иштта, морфологи 1омаеча хана, лоарх1ам болаш да синтаксиса хаттараш 1омадар а (предложене чухь дешашта юкье бувзам оттабар, предложене керттереи керттерзеи маьженаш йовзар, и кх. д1.)

Даим кердадаха деза дешархойта 1омадаьр, наьна метта грамматика темаш 1омаеча хана а 1омадаьр кердадаккха ден-нача сахьаташка а.

Х1ара классе шу долалуш (керда материал йолаеш), кердадаккха деза хьалхаг1а 1омадаьр. Шу чакхдоалаш 1омадаьр, юа кердадоаккхаш, ч1оаг1де деза.

Кьоастабе йиш йоацаш ч1оаг1а бувзам ба грамматика шин даькьа юкье (морфологениеи синтаксисаи).

Хъехархочун декхар да берашта тайп-тайпарча разделашта юкьера бувзам бовзийтар, царна х1аранена хьисапе йола башхалонаш кьоастайта хар.

Керттера кьамаьла доакьош 1омадара хъехархочо д1акхетаде деза бераш цар синтаксически лоарх1амах, х1аьта синтаксис 1омаеш, кьамаьла доакьоех дола хоамаш ч1оаг1дар.

Ч1оаг1а лоарх1аде да, хъехархочо берашца, ца хаддаш, дувзаденна кьамаьл шаьрдеш болх бар а.

Х1ара класса лаьрх1а программашка луча материалашка я разделаш: «Дувзаденна кьамаьл шаьрдар», «1омадаьчохи кхетадаьчохи керттердар».

Хъехархо декхарийла ва дешархой кхетам, цар 1омадаьчун ганз ч1оаг1ьеш цу разделашка луш дар дизза кхоачашдайта.

Хъехархочо а школана а т1алатта керттера декхар да шоашка хьаденна бер, сердалон д1оаг1а д1абе а делла, нийсача наькьах кхета а даь, Даьхенна д1адалар. Шоаех тийша а тийша, шоашта т1адилла из декхар ц1енача декхарца кхоачашде деза.

Юкьрча школе язъеча изложенейи сочиненейи боарам

Йоазон балхи тайпаш	Классаш				
	5	6	7	8	9
	боарам				
Тайп-тайпара изложенеш	9	9—10	9—10	8—10	8
Художественни литература темаех лаьца йола сочиненеш			2	3	4—5
Шоашкара (дешархошкара) дагалаьцача темаех язью сочиненеш	2	3	3	4	4

Хайначох а кхетадаьчох а кертгерадар

5-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчох а кхетадаьчох а ха дезар: дешаш фонетически а, деша оттамца а, морфологически а дашхар; предложени (шиь е кхоь керттера маьже йола) синтаксически тахкар; 1омаьча тайпара, цхьалханеи чоалханеи предложенеш увттар; 1—5-чеи классашка 1омаьча материалаца йоаг1а орфограммаш хьалаха а, дешай нийсаяздара бокьонаш хьяювца хар.

1омадаьчохи кхедаьчохи керттердар

VI-г1а класс чакхйоаккхаш дешархоша 1омадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

Дукха ма1анаш долча дешай ма1анаш тахка а уж предложенешта юкьекхувла а хар. Кхетош долча дошлорга новкъосталца деша ма1ан гучадаккхар.

VI-ча классе 1омадаь къамаьла доакьош грамматически белгалонашца къестаде хар.

I—VI-чеи классашка 1омаьча метта материалашца йоаг1аш йола орфограммаш лаха а, царца дешаш нийсаязде а, къестаде а хар.

Къамаьла хозаг1а а нийсаг1а а хургдолаш, ц1ердешаех а, белгалдешаех а, хандешаех а латта синонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкье нийса кхувла хар.

1омаь пунктограммаш предложенешкара къестае а йовзийта а хар.

Сочиненена чоалхане план оттае хар. Сочиненена лаьрх1а йола материал гул а яь, тема, керттера уйла гойташ, цхьалхаяккха хар. Г1ишлон а (класс, ферма, завод...) 1алама а сурт гойташ йола элементаш юкье а йолаш, ма дарра гойташ, лоацца дувцара хьисапе текст в1ашаг1йолла хар. Шоай текста метта (оформлене) чулоацама говзал лакхье хар (шоаш 1омаьча материалага хьежжа).

1омадаьчохи кхедаьчохи керттерадар

7-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

7-ча классе 1омадаь керттера а г1улакха а къамаьла доакьош довзар, нийса къестаде хар.

Масдарийи, причастеи, деепричастеи корчамаш юкъедола (1омадаьча хоттаргашца ювза) предложенеш синтаксически тахкар.

1—7-чеи классашка 1омаьча материалашца йоаг1аш йола орфограммаш лаха (къесто а), дешай нийсаяздара наькъаш белгалдаха хар.

Причастеи деепричастеи корчамаш запятойшца къестаде хар.

Къамаьл хозаг1а а нийсаг1а а хургдолаш, куцдешаех латта синонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкъе нийса кхувла хар.

Адамий куц-кеп, г1ирс (кийчвалар), къахьегам г1улакхаш дувцаш дола дувцараш яздар, белгальяьча сюжетах дувцар яздар, дешархой шоай вахарца нийсеннача е цар юкъара-пайданеча балхах лаьца сочинени язьяр.

1омадаьчохи кхедаьчохи керттерадар

8-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархоша 1омадаьчохи кхедаьчохи ха дезар: цхьанкхийтта дешаш, цхьан оттамеи шин оттамеи предложенеш, ма дарра къамаьл юкъе дола предложенеш тахкар.

Цхьантайпарча маьженашца, чудерзора дешашца, къаьстача маьженашца, юхедилларца, т1адерзарца, юкъедоаладаьча дешашца йоаржаяь цхьалхане шин оттамеи цхьан оттамеи предложенеш оттае. Къамаьла юкъе синтаксически синонимаш кхувла хар.

Литературни метта нормаш (бокьонаш) лораяр.

8-ча классе 1омаь пунктограммаш лаха а йоазонашка сецара хьаракаш нийса увттаде а хар.

Цхьантайпара маьженаш, чудерзора дешаш, къаьста маьженаш, юхедиллар, т1адерзар, юкъедоаладаь дешаш, ма дарра къамаьл, цитаташ, айдардешаш юкъе долча предложенешка сецара хьаракаш нийса увттар.

Доаг1ача, подлежащениеи сказуеменеи юкъе тире йиллар.

5—8-чеи классашка 1омаь орфограммаш, пунктограмма- ши предложенешка нийса язье хар, уж хьалаха хар.

Орфограммашца доаг1аш доаца дешаш нийсаязде хар (масала: маьнги, ца1, футтаройна, и. кх. д1.).

Текста стиль къоастае хар. Меттигий, памятникий сурт гойташ йола изложени (дувцара текст) язье хар.

Меттигах, исторически, культура памятникех лаьца доакьош юкъе а долаш, сага г1улакх, эздий оамалаш гойташ йолча темаех лаьца дувцара кеп а, 1омаьча литературни произведеней темаех а, литературни турпалхой г1улакхаш оамалаш гойташ йола а сочиненеш язье хар.

1омадаьчохи кхетадаьчохи керттерадар

9-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчохи кхетадаьчохи ха дезар:

Чоалханеча предложенешта синтаксически тохкамаш де хар,

Тайп-тайпарча кепара чоалхане предложенеш увттае а, къамаьла чулоацамга а стилага а хъежжа, синтаксически синонимех пайда эца а хар. Текста тайпа а стиль а къестаде хар.

Литературни метта нормаш лораяр.

8—9-чеи классашка 1омаь пунктограммаш лаха а, йоазошка уж нийса увттае а, тахка а хар. 5—8-чеи классашка 1омаьча орфограммашца дола дешаш нийсаязде а цар яздар бокьонаш хьяювца а хар.

Историко-литературни темах доклад кийчье а еша а хар. Йоккха йоаача литературно-критически статьяна тезисаш е конспект оттае хар. Публицистически (юкьара — политически) кепара сочинени язьяр.

Сочинена чулоацам а метта говзал а шаьрьеш, нийсьеш кхоачашье хар. Орфографически, пунктуационни, грамматически, стилистически г1алаташ лаха а нийсде а хар.

V—1X-чеи классашка дешархой г1алг1ай метта йоазон балхашта мах бара нормаш

Глалглай метта, лалашонашка хъежжа, йоозон балхаштайп-тайпара хила тарлу.

Дешархоша кхоачашдаьча наьна метта йоозон балхашта увтгаеча оценкай нормаша новкъостал дергда, аьнна, хет, наьна мотт хъехара говзал лакхъяккхара а йоозон балхаца лехар цхъан тайпара хилийтара а.

Хъехархо декхарийла ва хлара йоозон балха мах, цун массайола оаглув лоархлаш, хоадабе. Дешархоша даьча йоозон балхашта мах бара члоагъяьча нормайх гло-новкъостал хул хъехархочоа берий говзал лакхъе а (йоозоний) мах нийса бе а.

I. V—IX-чеи классашка язъеча тахкара диктанташта мах бар

Дешара шера 3-ча четверте, V—IX-чеи классашка дешархошта луча диктантий дешай боарам, юкъера лаьрхлача, укх тайпара могабаьб:

V-ча класса — 80—90 дош
VI-ча класса — 90—105 дош
VII-ча класса — 105—120 дош
VIII-ча класса — 120—135 дош
IX-ча класса — 135—145 дош

Текст хоржаш а ешаш а хила эшар.

1. Диктанта текст литературни наьна метта язъяь, дешархой кхетаргболаш, хила еза.
 2. Тахкара диктант шоллаглча е кхоалаглча урока тла язйича бакъахъа хургъя.
 3. Хъехархочо, сих да луш, текст лоеша еза, литературни дош алара бокъонаш толха ца еш. Ше из йийша ваьлча, дешархой кхеташ доацар къоастаду, бераша кхета ца ду хала дешаш доска тла длаязду.
- Цул тлехьагла, хьалхара предложени дла а йийше, клеззига сабарду хъехархочо. Дешархоша цу юкъа из предложени дагахъа кердаяккха еза. Хъехархочо, цхъа юкъ яьлча, из предложени юха а еш, тлаккха бераша длаязью, и. кх. дl.

Диктанташка орфографически а пунктуационни а глалаташ къаьст-къаьста белгалду, балха мах бу.

V—IX-чеи классашка дешархоша язъяьча диктанта мах беш, хъехархочо пайда эца беза укх нормаех:

1. Диктантах «5» оттаю, нагахь орфографически глалат а доацаш, цхьаннел совгла пунктуационни глалат ца хуле (цлена язъяьча диктантах).

2. «4» оттаю, кхаьннел совгла орфографически а шиннел совгла пунктуационни а глалат ца хуле (е шиь орфографически, кхоь пунктуационни глалат хуле);

3. «3» оттаю, 6-нел совгла орфографически а 4-нел совгла пунктуационни а глалат хуле;

4. «2» оттаю, 10-нел совгла орфографически а 5-нел» совгла пунктуационни а глалаташ хуле (е 6 орфографически, 7-нел совгла пунктуационни).

Дешархочун болх тошкаш, глалат лархла деза, программашка белгалъяьха нийсаяздара бокьонаш толхаеш уж дале.

Оценка оттаеш, ца лоархлаш дус укх тайпара глалаташ:

1. Программашка йоаца е 1омаь йоаца орфографически а пунктуационни а бокьонаш толхаеш дола глалаташ. Масала, 5-ча классе даглача берашта лархлац таьрахьдешаш нийсаяздара бокьонаш толхаеш доалийта глалаташ (уж 6-ча классе 1омаю) е дакьилгаш нийсаяздара бокьонаш толхаеш даь глалаташ (уж 7 ча классе 1омаю), и. кх. д1.

2. Описка нийсаяздара бокьонашца доаглаш доаца глалат. Масала, «делкъе» язде дезача «елкъе» яздой и. кх. д1.

3. «Мела хий» ца а яздеб «миэла хий» е «деза цла» ца а яздеб «диэза цла» яздой (дифтонгашта иэ, уо метта цхьалха мукьа алап яздар бокьо къовсае латташ хиларах), глалат лархлац дешаш, маанга хъежжа, доаглаш дола дизза дифтонгаш **иэ, уо** яздеб хуле.

4. Цхьадолча цлердешашка лура дожаре чаккхе **-чунна, -чоа**, хотталура дожаре **-чунах, -чох** яздеб хуле. Уж шаккхе чаккхе глалгай метта лелаш я (**дешархочунна, дешархочоа; дешархочунах, дешархочох; ...**).

5. Дешай къоастам гойташ, цлердешашка йола аффрикаташ «дж», «дз». Масала **глаж (гусь) — гладж (палка), божя (доахан) — бодж (козел), моза (муха) — модз (мед)**, и. кх. д1. яздеб хуле.

Дешархоша деча глалаташта юкьера доккхий а кагий а глалаташ къесто деза.

Доккхий г1алаташ лоарх1:

1. Хьалххе 1ома а яь, чоаг1а яь, ноаг1а пайда эцаш йола орфографический пунктуационный бокьонаш толхаеш дола г1алаташ.

2. Хьалххе 1ома а яь, юха кердаяьха орфографически, пунктуационни бокьонаш толхаеш дола г1алаташ, и. кх. д1.

Кагий г1алаташ лоарх1:

1. Диктант язъеча хана 1омаяь чакхъяланза йола бокьонаш толхаеш дола г1алаташ.

2. Чоалханеча хандеша (цхьадолча) нийсаяздар, масала: *верзавир е верзавар; яздар е яздыр*, и. кх. д1.

3. Хандеша формашка шекон мукъа оазаш язъяра бокьонаш, масала: *латтилга (латталга), уллилга/, воаг1илга (воаг1алга), ваг1илга (ваг1алга)*, и. кх. дГ.

4. Мукъаза оазаш **ч, к, хь** кьоастаеча хана, цига **ь** метта **ь** хьарак отгадой, масала: *Яхья (Яхья)* и, кх. д1.

II. Изложене мах бар

Изложенена лаьрх1а луш йола текст цхьацца оамал кхееш а (къахьегама, патриотизма е идейно-эстетически чулоацам болаш, и. кх. д1.) дешархой цун чулоацамах кхетаргболаш, литературни меттаца йоаг1аш а хила еза.

Изложенена лаьрх1а йола текст хила еза укх боарамах:

V-ча классе — 100—120 дош

VI-ча классе — 150—200 дош

VII-ча классе — 220—250 дош

VIII-ча классе — 300—350 дош

IX-ча классе — 350—450 дош

Тахкара изложенена лаьрх1а харжа йола текст хьехархочо шозза еш.

Дешархоша язъяьча изложений мах беш, хьехархочо пайда эца беза укх нормаех:

1. **«5» оттаю:**

а) нагахъа санна, уйлаш бувзамца нийса а тема чулоацамца йизза йоаг1аш а, нийсача литературни меттаца изложени язъяь яле;

б) изложени язъеш, дешаш хержаш е предложенеш увттаеш кхаьннел совг1а г1алат даьдеце;

в) цхъаннел совг1а орфографически е пунктуационни мара г1алат даьдеце.

2. **«4» оттаю:**

а) нагахъа идейни чулоацам нийса а бале, дувчача г1улакхий керттера моттигаш литературни меттаца йоаг1аш а арг1анца нийса язъяь а яле;

б) изложени язъеча хана, дешаш хержаш е предложенеш увттаеш, кхаьннел совг1а г1алат даьдеце;

в) орфографически кхоъ, пунктуационни цхъаннел совг1а г1алат даьдеце.

3. **«3» оттаю:**

а) нагахъа санна, чулоацам нийса бийцабале, 2/3 предложени литературни меттаца ца йоаг1аш, цхъадола кагий х1 маш нийса ца гойташ йола моттигаш хуле, къамаьла юкъе цхъа г1алат а хуле;

б) дешаш хержаш е предложенеш увттаеш 4-нел совг1а г1алат хуле;

в) ялхнел совг1а орфографически диънел совг1а пунктуационнии г1алат даьдеце.

4. **«2» оттаю:**

а) нагахъа санна, изложене тема нийса яьшха еце, мотт къе, къамаьлаца доккхий г1алаташ долаш, изложени язъяьяле;

б) дешаш хержаш а предложенеш увттаеш а ялхнега кхоачаш г1алаташ даьдале.

в) 14-нега кхоачаш орфографически пунктуационнии г1алаташ хуле, (9-нел т1ех доаца орфографически г1алат а лоарх1аш).

5. **«1» оттаю:**

а) нагахъа санна, темах кхета йиш йоацаш, изложени язъяь хуле;

б) изложени язъеча хана дешаш хержаш а предложенеш увттаеш а ялхнел совг1а г1алат даьдале;

в) 14-нел совг1а орфографически а пунтуационни а г1алат даьдале.

Изложенена ши оценка оттаю: ца1 грамматиках, шоллаг1ъяр литературах.

III. Сочиненей мах бар

Сочиненей темаш программаша хлара класса белгалъяьххача тайпара я, Цул совгla, хлара класса программай чулоацамга хъежжа, сочинени язъеш, керттера декхараш укх тайпара да:

1. Темах дика кхетар, цун чулоацам кlоарга а нийсача кепара а хъатlaэцар; ший чулоацамга хъежжа, хиннача хlамашта е дайнача (е гуш долча) хlамашта, турпалхой гlулакхашта мах бе а маlan де а хар; чулоацамах керттерадар ларде долаш чlоагlдаь хилар; тема кьоастаеш эша материал йоалаяр; юкъяра маlan де хар; цитаташ кхувла а уж дlанийсье а хар.

2. Сочинене доакьош шоай боарамга а, маlanга а, бувзамга а диллача, шоайла цхъана доагlаш хилар.

3. Наьна метта говзамеча гlирсех пайда эцар, нийсача литературни меттаца язъь хилар.

5-г1а класс Г1алг1ай мотт

№	Тема	Урока тайпа	Сахьат	Таьрахь	Урока лоарх1ам	Кхоачам	Дошлорг	Ц1аг1ара болх
1	Г1алг1ай метта лоаттам	Юкьара кердадаккхар		.	Шоай уйла хоза, шаьра дешархой хьаала 1омабар	Сурташ	Наьна мотт	П.1 ,упр.3
2	Кердадаккхар . Шолха алапаш.	Хьалха 1омадаьр керд.			Шолха алапаш кьестаде а уж нийса язде 1ом.	Таблица	хьешаш	П.2 , упр.10
3	Хоадора а кьоастора а хьаракаш.	Хьалха 1ом. кердадаккхар		.	Кьоастора а хоадора а хьрак. нийса язде 1ом.	Сурт		П.3, упр.13
4	Кьамаьла доакьош. Ц1ердош.	Керда материал 1омаюра урок			Кьамаьл доакьош кьестаде дешархой 1омаб.	Таблица		П.4,упр.15
5	Тахкара диктант «Гуйран сурт»	Тохкама болх бар			Орфографически а пунктуац. а г1алаташ т1а зем баккха деш-хой 1омабар	Диктантий гуллам		Кердадаккхар
6	Ц1ердешай дожарашца , таьрахьашца, клласашца хувцадалар.Г1алаташ нийсдар.	Хьалха 1ом. керда тема ювзар			Ц1ердешай дожараш, таьрахьаш , клласаш йовзийтар	Таблицаш		П.5-6,упр.24

7	Белгалдешай , цар цIердешшашцара бувзам.	Хьалха Iом. керда тема ювзар			Белгалдешай цIердешшашцара бувзам гучабаккхар	Таблица	Къаьна Къона	П.7,упр.35
8	Йовхый цIерметтдешаш цIердешашта метта увттаде хар.	Iомадаьр кердача темацаца ювзар			Йовхый цIерм. цIер-та метта увттаде деш-хой Iомабар	Таблица		П.8,упр.44
9	ДештIехьенаши дешхьалхенаши нийсаязьяр.	Iомадаьр кердача темацаца ювзар			ДештIехьенаши дешхьалхенаши деш-хой къестеае Iомабар	Таблица		П.9.,упр.48
10	Цхьанккхийтта дешаш.	Керда тема Iомаяра урок			Цхьанккхийтта- ча дешаех кхетам балар	Таблица карточкаш		П.10, упр.56
11	Тахкара диктант ЦIе бургац.							
12	Предложене тайпаш: дувцареи ,айдареи , хаттареи. ГIалаташ нийсдар.	Керда тема Iомаяра урок			Предложене тайпаш дешархошта довзийтар	Таблица карточкаш		П.11-12, упр.65
13	Предложене кертера маьженаш : подлежащи ,сказуеми , карардар.	Керда тема Iомаареи чIоагIдареи урок			Предложене кертера маьшенаш хьалаха, уж къестеае а Iомабар	Таблица карточкаш	3Iок,хьисап седкъа	П.13,упр.72

14	Предложене кертера маъженаш: Подлежащи,сказуеми,карардар.	Тема члоагъяр а урок			Предложене кертера маъшенаш хълаха, уж къесте а лобабар	Таблица карточкаш	Хланз Хлаъта	П.13,упр.76
15	Предложене кертерза маъженаш:кхоачам,къоастам,ло аттам.	Керда тема хъехара урок				Таблица карточкаш		П.14,упр.86
16	«Предложене кертерза маъженаш» яха тема члоагъяр.	Керда тема хъехар а лобадаъчунца ювзар а				Карточкаш	Къувкъ	П.14,упр.90
17	Яържаи яржанзеи предложенеш.	Керда тема хъехара урок				Таблица		П.15,упр.97
18	ДКЪ/Ш Изложени язъеш кийчо яр.	Дувзаденна къамаъл шаърдар			Дувзаденна къамаъл шаърдар	Изложений гуллам		Черновикаш тла болх бар
19	Изложени .	Дувзаденна къамаъл шаърдар			Дувзаденна къамаъл шаърдар	Изложений гуллам		Кердааккхар
20	Цхъантайпара маъженаш йола предложенеш, царна юкъе сецара хъракаш.	Керда тема хъехара урок				Таблица карточкаш		П.16-17 Упр.104
21	Цхъантайпара маъженашта хъалха латта чудерзора дешаш.	Керда тема хъехара урок			Цхъантайпара маъженашта хъалха латгача дешаех кхетам	Таблица карточкаш	Чудерзора дош	П.18,упр.107

					балар			
22	Тадерзар.Сецара хъаракаш Тадерзар долча предложенешта юкье.	Керда тема хъехар а Томадаьчунц а ювзар а			Тадерзар юкье долча предлошенешта юкье сецара хъаракаш	Таблица		П.19 Упр.114
23	Чоалхане предложенеш.	Керда тема хъехара урок			Чоалхане предложенеш къестеае Томабар	Таблица		П.20,упр.116
24	«Чоалхане предложенеш» тема чТоагТъяра урок.	Томадаь чТоагТдара урок			Чоалхане предложенеш къестеае Томабар	Карточкаш		П.21,упр.123
25	Ма дарра къамаьл.	Керда тема хъехара урок			Ма дарра къамаьла сецара хъаракаш увтгадара бокьонаш чТоагТъяра	Таблица		П.21,упр 124
26	ДКЪ/Ш Сочинени язъеш кийчо яр.	Дувзаденна къамаьл шаьрдара урок			Дувзаденна къамаьл шаьрдар			Сочинени язъеш материал гульяр
27	Сочинени .	Дувзаденна къамаьл шаьрдара урок			Дувзаденна къамаьл шаьрдар			Сочинени язъяр

28	Диалог.	Керда тема хъехара урок			Диалога кхетам балар а ,сецара хъаракаш увтгаде 1омабар а	Таблица		П.22,упр.126
29	Диктант.	Тохкама болх бар			Орфографически а пунктуационни а г1алаташ тахка дешархой 1омабар	Диктантий гуллам		Кердааккхар
30	Диктанта анализ яр.	1омадаър кердааккхар и ч1аог1дари урок			Г1алаташ тахка дешархой 1омабар			Упр.128
31	Фонетика.Графика. Орфографи.Озаши , алапаш алфавити. Мукъеи мукъазеи озаши.	Керда тема хъехара урок			Озаши алапаш къестаде дешархой 1омабар	Таблица		П.23, 24 упр.130
32	Зовнеи . кьореи ,лака г1ареи озаши.	Керда тема хъехара урок			Зовнеи , кьореи , лака г1ареи озаши къестае Дешархой 1омабар	Таблица		П.25 упр.154
33	Ши оаз лу мукъа алапаш.	Керда тема хъехара урок			Ши оаз лу алапех кхетам балар		Ц1аькха	Упр.156
34	Шолха мукъа а мукъаза а алапаш.	Керда тема хъалха 1омадаьчунц а ювзар			Шолха мукъа а Ммкъаза а алапаш кердадахар	Таблица	Цхъаккха Ц1аьхха	П.26 ,упр.161

35	Шола мукъаза алапаш юкье доаг1а дешаш нийса яздар.	Керда тема хьалха 1омадаьчунца ювзар			Шола алапаш шола шолха алапаш юкье дола яздар	Таблица	Лархх1а Т1аккха баьццара	П.27,упр.165
36	Алап Й (Йот). Дифтонг ОА.	Керда тема хьалха 1омадаьчунца ювзар			Алап Й кхетам балар ; дифтонг Нийса яздар бокьонаш а		Седкьа сийрда	П.28-29,упр.189
37	Й1аьхеи лоацеи оазаш. йовш йола мукъа оаз А нийса язьяр.	Керда тема хьехара урок			Й1аьхеи лоацеи Оазаш йовзийтар			П.30-31,упр.199
38	Ч1оаг1а (йиш хоадора) хьарак (Ъ).Кьоастора Ъ,Ъ.	Керда тема хьалха 1омадаьчунца ювзар			Ъ,Ъ хьаракаш нийса яздар бокьонаш	Таблица карточкаш		П.32,упр.203
39	Диктант « Фонетика яхача темах».	Тохкама болх			Орфографически а пунктуационни а г1алаташ тахка дешархой 1омабар	Диктантий гуллам		Кердааккхар
40	Г1алаташ т1ара болх бар.	1омадаьр кердааккхара урок			Орфографически а пунктуационни а г1алаташ тахка дешархой 1омабар	Тетрадаш		Упр.209
41	Лексика. Лексика , дешай ма1ан.Шоай ма1анах а т1аййцача ма1анах а лелаш дола дешаш.	Керда тема Хьехара урок			Шоай ма1анах а т1аййцача ма1анах лелача дешаех кхетам балар			П.33-34 Упр.216

42	ДКЪ/Ш Изложени язъеш кийчояр.	Дувзаденна къамаъл шаьрдара урок			Дувзаденна къамаъл шаьрдар		Изложений гуллам	Черновикаш кийчдар
43	Изложени язъяр.	Дувзаденна къамаъл шаьрдара урок			Дувзаденна къамаъл шаьрдар		Изложений гуллам	Кердадаккхар
44	Омонимаши , синонимаши , антонимаши.	Керда тема хъехара урок			Омонимахи , синонимахи , антонимахи кхетам балар	Таблица		П.35-36 Упр.231
45	Морфологи. ЦӀердош.ЦӀердеша лоархӀам.	Керда тема хъехара урок			ЦӀердеша грамматически белгалонаш йовзийтар	Таблица	Оршот Шинара Кхаьра Ера ПӀаьраска Шоатта КӀиранди	П.37,упр.239
46	Доалареи юкъареи цӀердешаш ,уж нийса яздар.	Керда тема хъехара урок			Доалареи юкъареи цӀердешах кхетам балар	Таблица		П.38,упр.242
47	ЦӀердешай таьрахь. ЦӀердешай грамматически классаш.	Керда тема хъехара урок			ЦӀердешай таьрахашь, классаш, дожараш кедадахар	Таблица	Духьараш Моашарч Химелгаш хешт	П.39-40 Упр.255
48	ЦӀердешай дожараш , цар хаттараш, маӀанаш.	Керда тема Ӏомадаьчунца ювзар			ЦӀердешай дожарий хаттараш маӀанаши		Баскилг	П.41-42 Упр.276

					довзийтар			
49	Цердешай легарий тайпаш.	Керда тема хъехара урок			Цердешай легарий тайпаш довзийтар ,уж къестаде дешархой 1омабар	Таблица	Догам Нийсархо файтон	П.43-45 Упр.302
50	Диктант.	Тахкара болх			Орфографически а пунктуационни а г1алаташ тахкар	Диктантий гуллам		Кердааккхар
51	Г1алаташ т1ара болх. Цердешай легарий тайпаш	Керда тема 1омадаьчунц а ювзар			Орфографически а пунктуационни а г1алаташ тахкар	Карточкаш		П.45-46 Упр.306
52	Цердешай дожарашца нийса яздар а бокьонаш.	Керда тема 1омадаьчунц а ювзар			Цердешай легарий тайпаш довзийтар ,уж къестаде дешархой 1омабар	Карточкаш	Раьг1е Ушалаш эрз	П.46 Упр.311
53	Эрсий меттацара хъайца ц1ердешаш , уж нийса яздар.	Керда тема хъехара урок			Эрсий меттацара хъайца дешаш нийса язде дешархой 1омабар	Карточкаш	Алкхашк Бов Бекарг Г1иринг Зама шира	П.47,упр.312

54	Цердешаш кхоллара накъаш.	Керда тема хъехара урок			Цердешай кхоллара накъаш довзийтар	Карточкаш	Хьурмат Бумбарг готахъазилг	П.48,упр.318
55	Лардаш вIашагIъетташ керда цердешаш хъадар.	Керда тема хъехара урок			Лардаш вIашагIъетташ Керда дешаш хъадара накъаш	Карточкаш		П.49,упр.330
56	Цердешаш нийса яздар бокъонаш.	Керда тема хъехара урок			Цердешаш нийса яздар Бокъонаш чоагIъяр	Карточкаш		П.50,упр.334
57	ДКЪ/Ш Сочинени язъеш кийчо яр.	Дувзаденна къамаъл шаьрдара урок			Дувзаденна къамаъл шаьрдар			Сочиненеш кийчъяр
58	Сочинени язъяр.	Дувзаденна къамаъл шаьрдара урок			Дувзаденна къамаъл шаьрдар			Сочинени язъяр
59	Дацардош ЦА цердешашца нийса яздар.	Керда урок хъехара урок			Дацардош Цердешашца Нийса яздар бокъонаш		Iилма Iалаш	П.51,упр.341
60	Цердеша морфологически тохкам.	Керда тема Iомадаьчунца ювзар			Цердеша грамматически Белгалонаш кердаяхар		Тушол	П.52,упр.338
61	Диктант.	Тахкара болх			Дешархой орфографически а пунктуационни а гIалаташ гIа			Кердааккхар

					болх бар			
62	Белгалдеша лоархIам , цун цIердешашцара бувзам.	Керда тема хьехара урок			Дешархошта белгалдеша морфологически белгалонаш йовзийтар	Таблица	Аьхинг БIаьринг	П.53,54упр.351
63	Мишталли белгалдешаш.	Керда тема хьехара урок			Мишталле белгалдешай белгалонаш йовзийтар	Таблица		П.55.упр.355
64	Относительни белгалдешаш.	Керда тема хьехара урок			Относительни белгалдешай белгалонаш йовзийтар	Таблица карточкаш		П.56,упр.365
65	ТIаозара белгалдешаш.	Керда тема хьехара урок			ТIаозара белгалдешай белгалонаш йовзийтар	Карточкаш		П.57,упр.369
66	Белгалдешаш дожарашца хувцадалар , цар чаккхенаш нийса язъяр.	Керда тема Iомадаьчунца ювзар			Белгалдешай дажарий чаккхенаш нийса язье дешархой Iомабар	Карточкаш		П.58,упр.375
67	Предложене чухь белгалдешагIулакх.Эрсий метацара хьайца белгалдешаш.	Керда тема хьехар а Iомадаьчунца ювзар а			Iомадаьр дешархошца юха кердадаккхар	Карточкаш		П.59-61 Упр.385

68	Кердаккхар							
----	------------	--	--	--	--	--	--	--